

DOMINIK OSTROWSKI

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

ORCID: 0000-0002-7139-4655

O zdziwieniu w liturgii: zasada *admiracionem fidelium vitare*

On Causing Surprise in the Liturgy: The Principle of *Admiracionem Fidelium Vitare*

Abstract

The article defines and discusses the principle *admiracionem fidelium vitare* (“to avoid the disturbance of the faithful”), which appears discreetly in Church documents, as a liturgical norm safeguarding the spiritual sensitivity of worship participants. The author argues that astonishment – understood as a negative emotional reaction to liturgical innovations or anomalies – can disrupt the experience of the mystery and weaken the efficacy of grace. This principle is rooted in the predictability and order (*ordo*) of the liturgy, as well as in the faithful’s intuitive *sensus* as a criterion of ecclesial discernment. The need for harmony between emotional expression and the sobriety (*sobrietas*) of the Roman liturgy is also emphasized, making this principle a valuable tool in the proper implementation of liturgical reform.

Keywords: Liturgy, Emotions, Astonishment, Disturbance, *admiratio fidelium*.

Abstrakt

Artykuł definiuje i omawia zasadę *admiracionem fidelium vitare* („uniknąć zdziwienia wiernych”), dyskretnie pojawiającą się w dokumentach Kościoła, jako normę liturgiczną chroniącą duchową wrażliwość uczestników celebracji. Autor wskazuje, że zdziwienie, rozumiane jako emocjonalna, negatywna reakcja na liturgiczne nowości lub anomalie, może

zakłócać przeżywanie misterium i osłabiać skuteczność łaski. Zasada ta opiera się na przewidywalności i uporządkowaniu liturgii (*ordo*) oraz na wyczuciu wiernych jako parametrze kościelnej oceny. Wskazuje się również na konieczność harmonii między emocjonalnością a trzeźwością liturgii rzymskiej (*sobrietas*), co czyni tę zasadę istotnym narzędziem we właściwym wdrażaniu reform liturgicznych.

Słowa kluczowe: liturgia, emocje, zdziwienie, *admiratio fidelium*.

W procesach rozwoju liturgii, które oddziałują także na inne aspekty życia wspólnoty Kościoła, można wyróżnić pewne prawa ogólne – do takich należą zasady opisane przez Antona Baumstarka jako prawa ewolucji liturgicznej¹. W opracowaniach różnego rodzaju spotykamy się też z dodatkowymi zasadami wewnętrznej dynamiki liturgii, jak aplikacja triady nierozdzielnych transcendentaliów „prawda – dobro – piękno”², zasada powolnego postępu³ i diachroniczności⁴. W niniejszym studium poświęcimy uwagę zasadzie, którą zdefiniujemy w słowach *admiracionem fidelium vitare*, zaczerpniętych bezpośrednio z wypowiedzi papieża Piusa XII i Pawła VI. Zasada „unikąć zdziwienia wiernych” (*admiracionem fidelium vitare*) oznacza, że Kościół szanuje wrażliwość wiernych i nie chce wzbudzać w nich zdziwienia, szczególnie w sferze liturgii.

Zdziwienie rozumiemy w niniejszym opracowaniu przede wszystkim jako zjawisko emocjonalne – zgodnie z łacińską etymologią *animi motus*, czyli „poruszenie duszy” – będące psychiczną reakcją na bodziec, powstającą na poziomie „mowy mózgu”⁵. W tym znaczeniu zdziwienie jest doświadczeniem naturalnym,

¹ Zob. Anton Baumstark. 1953. *Liturgie comparée: principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*. Chevetogne Paris: Editions de Chevetogne; Zob. Robert F. Taft. 2014. *Ponad Wschodem i Zachodem. Problemy rozumienia liturgii*. Tłum. Sebastian Gałeczki, Eliza Litak. Kraków: Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny, Wydawnictwo M, 45, 264, 268, 282.

² Zob. Odo Casel. 1992. *Chrześcijańskie misterium kultyczne*. Tłum. Armin J. Znak. Oleśnica: Oficyna Wydawnicza Signum, 138; Romano Guardini. 1996. *O duchu liturgii*. Tłum. Marian Woliński. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 116–118.

³ Zob. Robert Spaemann. 1997. Au jour du Jugement dernier, il n'y aura plus de conférence épiscopale. W *Reconstruire la liturgie*. Red. Claude Barthe, 201. Paris: Office d'Édition Impression Librairie (O.E.I.L.).

⁴ Zob. Dominik Ostrowski. 2018. „Liturgia między tradycją a nowoczesnością. Zasady, perspektywy i błędne strategie”. *Anamnesis* 94 (3): 70–79.

⁵ Zob. Tadeusz Sierotowicz. 2018. „Paczka wiary, nóż nauki i kurz zwątpienia. Filozoficzno-literacki midrasz o dialogu nauka – filozofia – teologia”. *Logos i Ethos* 47 (1): 96; Michael Anthony Arbib. 2006. W stronę neurobiologii osoby. W *Stwórca – wszechświat – człowiek. Wybór tekstów wygłoszonych podczas konferencji Boże działanie w perspektywie nauki zorganizowanych przez Watykańskie Obserwatorium Astronomiczne (Specola Vaticana) oraz Center for Theology and the Natural Sciences (CTNS; Berkeley, California): 1988–2001*. Red. Tadeusz Sierotowicz. T2. 453–454. Tarnów: Biblos.

znany nie tylko człowiekowi. W dalszej perspektywie emocja ta rodzi jednak w umyśle pytanie „dlaczego?” i odtąd staje się ludzką⁶. Łaciński termin *admiratio* oznacza dosłownie zdumienie, a także w pozytywnym znaczeniu zachwyt; w etymologii można zauważyć pokrewieństwo z terminem *mirus*, oznaczającym m.in. zachwycający, zaskakujący, dziwny, obcy⁷. Z perspektywy etymologicznej widać już, że zdziwienie może być reakcją zarówno na bodziec pozytywny (coś zachwycającego), jak i negatywny (coś dziwnego, obcego). *Admiratio* w Wulgacie bywa reakcją zachwyty i podziwu uczniów dla Jezusa⁸, a w innych tekstach emocją rodzącą się wobec wybitnego wpływu osób świętych⁹. Zdziwienie jest częścią procesu rozwoju emocjonalnego (np. w Tischnerowskiej dynamice „zdziwienie – podziw – spotkanie”¹⁰), a także początkiem uczucia.

W obecnym studium zajmiemy się negatywnym aspektem zdziwienia w liturgii jako emocji człowieka reagującego na bodziec, który jest naruszeniem jego wrażliwości. Celem opracowania będzie wskazanie roli tej emocji w przeżywaniu liturgii, aby budować repertuar narzędzi wspierających poprawną hermeneutykę liturgii w praktyce. Nie będziemy natomiast wchodzić w analizę relacji między zdziwieniem jako emocją a uczuciami oraz postawą samej osoby, doświadczającej niechcianej *admiratio*, pozostawiając te kwestie do przyszłych analiz.

1. *Admiratio fidelium* w dokumentach

W wiekowych już rozstrzygnięciach Magisterium, które odnosiły się do liturgicznego kontekstu zasady *admirationem fidelium vitare*, zauważamy troskę Kościoła o to, aby wierni nie byli narażani w liturgii na bodźce rodzące negatywne

⁶ Zob. Piotr Duchliński. 2018. „Ontogeneza pytania „dlaczego” w perspektywie epistemologii genetycznej i jej filozoficzne implikacje”. *Logos i Ethos* 47 (1): 25–26; Arthur S. Reber, Emily S. Reber. 2005. *Słownik psychologii*. Tłum. Joanna Kowalczevska, Grzegorz Mizera. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 201–202.

⁷ Luigi Castiglioni, Scevola Mariotti. 1996. *IL vocabolario della lingua latina*. Milano: Loescher Editore, 34, 792.

⁸ Np. *admirarentur omnes et glorificarent Deum dicentes: «Numquam sic vidimus!»* w Mk 2,12, Zob. 1986. *Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum Editio*. Roma: Libreria Editrice Vaticana, 1908.

⁹ Np. „wzbudził podziw swoich uczniów dzięki jaśniejącym cnotom” (*admirationem concitavit suorum discipulorum ob fulgidas virtutes*) – o bł. Wilhelmie Chaminade, Zob. Joannes Paulus II. 2001. „Litterae Apostolicae. I. Venerabili Servo Dei Gulielmo Iosepho Chaminade Beatorum tribuuntur honores”. *Acta Apostolicae Sedis* 93: 824.

¹⁰ Ks. J. Tischner, pisząc o zdziwieniu jako konieczności w rozwoju emocjonalnym, stwierdzał: „Spontaniczną odpowiedzią na perspektywę ocalenia jest zachwyt, podziw, oczarowanie. Drogi podziwu i oczarowania otwiera zdziwienie. Zdziwienie jest początkiem uczestnictwa w odsłaniającej się wspaniałości rzeczy i ludzi. Powstaje pytanie: czy droga rozwoju emocjonalnego od zdziwienia poprzez podziw i oczarowanie jest drogą możliwego spotkania?”, Zob. Józef Tischner. 1980. „Bezdroża spotkań”. *Analecta Cracoviensia* 12: 146.

emocje. W 1879 r. rozważano problem kapłana, który utracił władzę w prawej ręce i pytał o możliwość sprawowania odpowiednich czynności liturgicznych ręką lewą. Już wtedy Stolica Apostolska podkreśliła, że dyspensa od przeszkody niezdolności (*irregularitatis*) nie powinna być udzielana, „gdy święte obrzędy nie mogą być sprawowane bez narażenia rzeczy świętych na brak czci oraz bez zgorzzenia lub zdumienia wiernych” (*scandalo vel admiratione fidelium*)¹¹. W 1954 r. papież Pius XII w obliczu błędów teologicznych w zakresie koncelebracji użył wobec słuchaczy wyrażenia *ad fidelium admirationem vitandam* („celem uniknięcia zdziwienia wiernych”)¹². Identycznego zwrotu użył w 1966 r. papież Paweł VI, gdy przemawiał w sprawie stroju duchownego¹³. Zwróćmy uwagę na słowo *vitare*, które ukazuje swoistą strategię: lepiej unikać (*vitare*) wywołania zdziwienia zawczasu zamiast usuwać jego skutki (*amovere*).

W 1957 r. Kongregacja Obrzędów przypomniała omawianą zasadę w dekreście o formie i umiejscowieniu tabernakulum, zwracając uwagę, aby pod względem formy nie różniło się ono zbyt od dotychczas powszechnie używanych oraz aby nie było ozdabiane symbolami lub figurami niezwykłymi, takimi, które mogłyby wzbudzać zdziwienie wiernych (*fidelium admirationem moveant*), być błędnie interpretowane albo nie mieć żadnego odniesienia do Najświętszego Sakramentu¹⁴.

W 1963 r. Konstytucja o liturgii również użyła wyrażenia *admiratio fidelium* w jego negatywnym sensie, mówiąc o niebezpieczeństwach związanych z nadmiernym i nieuporządkowanym kultem obrazów. Zaleciła umieszczać je „w umiarkowanej ilości i we właściwym porządku, aby nie wzbudzały zdziwienia w chrześcijańskim ludzie (*ne populo christiano admirationem inficiant*) i nie sprzyjały wypaczaniu pobożności (*neve indulgeant devotioni minus rectae*)”¹⁵. W 1983 r. Kodeks Prawa Kanonicznego powrócił do tego typu normy, również używając *admiratio* w kontekście nadużyć w zakresie kultu relikwii (*ne populi christiani admiratio excitetur*)¹⁶. W 1967 r. w instrukcji *Eucharisticum Mystrium* Stolica Apostolska zwracała uwagę, aby przed wdrożeniem nowych skorygowanych za-

¹¹ [1879]. „Dispensationis ab irregularitate”. *Acta Sanctae Sedis* 12: 28–31. Tłum. własne.

¹² Zob. Pius XII. 1954. „Allocutio die 2 novembris 1954”. *Acta Apostolicae Sedis* 46: 670.

¹³ Zob. Paulus VI. 1966. „Normae ad exsequenda decreta SS. Concilii Vaticani II *Christus Dominus et Presbyterorum Ordinis*”. *Acta Apostolicae Sedis* 83: 770.

¹⁴ 2000. De forma et collocatione tabernaculi. Decretum Congr. Rituum, 1 iunii 1957. W *Documenta ad instaurationem liturgicam spectantia 1903–1963*, 908–909. Roma: CLV-Edizioni Liturgiche.

¹⁵ Konstytucja o liturgii świętej. 2008. W *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, nr 125. Poznań: Pallottinum.

¹⁶ Zob. 2022. *Codex iuris canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Poznań: Pallottinum, kan. 1188.

sad kultu eucharystycznego (tytuł jednego z punktów brzmiał: *Zakaz odprawiania Mszy Świętej przed wystawionym Najświętszym Sakramentem*) uszanować wrażliwość wiernych, przyzwyczajonych do Mszy *coram Sanctissimo*: nie chcąc rozbudzać emocji w nieprzygotowanych wiernych, zalecono opóźnienie wprowadzania reformy, połączone z odpowiednią katechezą, gdyby powstało zdziwienie wiernych „na skutek przerwania dawnego przeciwnego zwyczaju”¹⁷. W 1973 r. w instrukcji *Immensae caritatis* Kongregacja ds. Sakramentów Świętych zakazywała wybierania na nadzwyczajnych szafarzy osób, których wybór „by mógł wywołać zdziwienie u wiernych”¹⁸. Analogiczne sformułowania pojawiają się również w innych dokumentach Stolicy Apostolskiej, m.in. w zapisach dotyczących pogrzebu z kremacją we wprowadzeniu do *Obrzędów pogrzebu* (nr 15)¹⁹, czy w normach dotyczących wyboru szafarzy błogosławieństw w *Obrzędach błogosławieństw* (nr 13)²⁰ i w instrukcji *Redemptionis sacramentum* z 2004 r. (nr 46)²¹.

Zestawienie tych magisterialnych wypowiedzi nie jest kompletnym wykazem, jednakże ukazuje, że faktycznie można mówić o istnieniu zasady *admirationem fidelium vitare*, pomimo że nie została ona dotychczas proklamowana w specjalny sposób.

2. *Serva ordinem, et ordo servabit te*

Wiele ksiąg liturgicznych w samym tytule zawiera termin *ordo*, który wskazuje na szczególną cechę liturgii, jaką stanowi jej uporządkowanie. Uporządkowanie właściwe dla liturgii dotyczy tak istotnych kwestii, jak: czas, przestrzeń, wzajemne relacje i wewnętrzne usposobienie samych wiernych²². Przyjmuje się też zgod-

¹⁷ Komisja Wykonawcza Konstytucji o świętej liturgii, Święta Kongregacja Obrzędów. 1987. *Eucharisticum Mysterium*. Instrukcja o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej (25.05.1967). W *To czynicie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. Jan Miazek, nr 61. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.

¹⁸ Kongregacja ds. Sakramentów Świętych. 1974. „Immensae caritatis. Instrukcja na temat ułatwiania w niektórych wypadkach przyjmowania Komunii sakramentalnej (20.01.1973)”. *Wiadomości Diecezjalne* (Katowice) 42 (1): 75, pkt. I.6.

¹⁹ 2014. *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wydanie drugie uzupełnione*. Katowice: Księgarnia św. Jacka, 16.

²⁰ 1994. *Obrzędy błogosławieństw. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 1. Katowice: Księgarnia św. Jacka, 14.

²¹ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2004. „Redemptionis sacramentum Instrukcja o tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią”. *Wiadomości Archidiecezjalne. Organ urzędowy Kurii Metropolitalnej w Katowicach* 72 (12): 350.

²² Zob. Piero Marini. 2007. *Liturgia i piękno. Nobilis pulchritudo*. Tłum. Wiesława Dzieża. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, 87.

nie, że liturgia, która nazywana jest przedsmakiem lub zadatkiem rzeczywistości boskich²³, właśnie poprzez swoje uporządkowanie (oraz piękno) wprowadza ten boski porządek w świat materialny i dzięki temu go odnawia²⁴. Wewnętrzne reguły i schematy liturgii oraz jej przepisy świadczą o samej naturze liturgii, która, jak to wyraził R. Guardini, „poważnymi ustawami uregulowała świętą grę, jaką dusza prowadzi z Bogiem”²⁵. Autor obrazowo zestawia pozorną błahość przepisów tej „świętej gry” z pełnym powagi przejęciem dziecka i jednocześnie sumiennością artysty, aby wydobyć wewnętrzną energię i celowość liturgii.

(Liturgia) z nieskończoną starannością, z całą powagą dziecka i z całą sumiennością wielkiego artysty trudziła się, aby w tysiącach form dać wyraz życiu duszy, świętemu, zrodzonemu z Boga nie w żadnym innym celu, jak tylko w tym, by dusza w niej mogła być i żyć²⁶.

Wierni, pragnący prowadzić „życie ciche i spokojne na chwałę Boga”, jak modlą się w wielkopiątkowej modlitwie powszechnej²⁷, znajdują w liturgii przestrzeń bezpieczeństwa, które wiąże się z charakterystyczną przewidywalnością obrzędu. Powtarzalność obrzędu w oczywisty sposób nie służy płytkiemu zaskoczeniu, lecz raczej pogłębionemu doświadczeniu misterium, które prowadzi do *admiratio* rozumianego jako zachwyt. Ta przewidywalność liturgii (i nie dotyczy to tylko cyklu roku liturgicznego) w pewnym sensie zabezpiecza *sacrum* liturgii²⁸, które nie jest sentymentalnym poczuciem niejasnej tajemnicy, ale doświadczeniem prawdziwej obecności i misterium Tego, który jest *solus Sanctus*²⁹. Naruszenie *ordo* i wywoływanie zdziwienia nie jest sprawą jedynie zewnętrzną, ponieważ w perspektywie łaski porządek liturgii (*ordo*) jest ważną częścią atrybutu skuteczności, charakte-

²³ Konstytucja o liturgii świętej, nr 8.

²⁴ Zob. Przemysław Nowakowski. 2014. „Liturgia musi być piękna. O pięknie liturgii Kościołów różnych tradycji”. *Liturgia Sacra* 20 (1): 8–9.

²⁵ Guardini. 1996. *O duchu liturgii*, 111.

²⁶ Guardini. 1996. *O duchu liturgii*, 111.

²⁷ Zob. 1 Tm 2,1-5: „Polecam więc przede wszystkim, by prośby, modlitwy, wspólne błaganie, dziękczynienia odprawiane były za wszystkich ludzi: za królów i za wszystkich sprawujących władzę, abyśmy mogli prowadzić życie ciche i spokojne z całą pobożnością i godnością”. Zwróćmy uwagę, że Paweł koreluje życie pobożne i godne z instytucjami, które mają zapewnić porządek: „królowie i sprawujący władzę”.

²⁸ Zob. Erwin Mateja. 2012. „Reforma i odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II. XLVIII Sympozjum Wykładowców Liturgiki na wydziałach teologicznych i w wyższych seminariach duchownych”. *Liturgia Sacra* 40 (2): 583.

²⁹ Zob. Franciszek. 2022. *List apostolski „Desiderio desideravi” do biskupów, przebiterów i diakonów, osób konsekrowanych i wiernych świeckich o formacji liturgicznej Ludu Bożego*. Poznań: Pallottinum, 19.

rystycznego dla sakramentów i sakramentaliów³⁰. Normy liturgiczne ściśle wiążą skuteczność łaski z *ordo*, wymagając jednocześnie osobistego zaangażowania umysłu, nastrojonego przez milczenie, które nie jest tylko ciszą zewnętrzną³¹.

W perspektywie znaczenia *ordo* można faktycznie uznać wielokrotne zalecenia Magisterium za próbę uchronienia wiernych przed działaniami budzącymi zdziwienie oraz przejaw uszanowania dla wyczucia wiernych.

3. Wrażliwość i wyczucie jako parametry zasady *admiracionem fidelium vitare*

Nośnikiem normy jest nie tylko *ordo*, ale również uformowana i świadoma wrażliwość wiernych. Chodzi o nabyte w procesie wtajemniczenia i formacji wyczulenie na sprawy duchowe, w tym także na sposób sprawowania i przeżywania liturgii. Możemy tu w pewnym stopniu dostrzegać analogię do nadprzyrodzonego zmysłu wiary ludu Bożego (*supernaturali sensu fidei*³²). Zdarza się, że to właśnie wierni (jeśli nie kierują się błędem ignorancji lub złej formacji, o czym powiemy za chwilę) wyczuwają intuicyjnie, że jakaś nowość wprowadzana do liturgii narusza ich wrażliwość, budząc pytanie „dlaczego” (zazwyczaj niezwerbalizowane bezpośrednio, a być może jedynie sygnalizowane chociażby mimiką, ang. *eyebrow raising*).

Pojawienie się w toku obrzędu pytania „dlaczego” wobec jakiejś nowości nieuchronnie rozprasza umysł i w ten sposób zakłóca liturgiczną przestrzeń łaski oraz umniejsza dobro, które osoba wierząca czerpie z bogactwa liturgii. Mówiąc o dobru przypomnijmy, że istnieje w konstytucji liturgicznej zapis, który zastrzega, iż nowości w liturgii należy wprowadzać tylko wtedy, „gdy tego wymaga prawdziwe i niewątpliwe dobro Kościoła”³³. Wyrażenie „niewątpliwe dobro Kościoła” jest kluczowe, ponieważ trudno mówić o „niewątpliwym dobru”, kiedy jedynie wybrana grupa odnosi swoiście rozumiany pożytek z jakiejś nowości, podczas gdy inni doświadczają zdziwienia lub nawet zgorszenia. Przypomnijmy również, że sama norma konstytucji domyślnie rozumie wyłącznie biskupa jako podmiot wprowadzający te nowości, a z kolei Stolica Apostolska zastrzega sobie w więk-

³⁰ Zob. Pius XII. 1960. „Encyklika *Mediator Dei et hominum*” (1947)”. *Wiadomości Diecezjalne*. Organ urzędowy Kurii Diecezjalnej w Katowicach 28 (7–8–9): 155.

³¹ 2009². Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego. W *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań: Pallottinum, nr 45, 84.

³² 2008. Konstytucja dogmatyczna o Kościele. W *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, nr 12.

³³ 2008. Konstytucja o liturgii świętej, nr 23.

szości prawo ich zatwierdzania³⁴. Istnieją co prawda pewne przestrzenie pozostawione w liturgii bezpośrednio decyzji biskupów, takie jak zatwierdzanie nowych pieśni przeznaczonych do kultu, ale właśnie w tym względzie obowiązuje ograniczający parametr „niewątpliwego dobra Kościoła”.

Kiedy prawidłowo uformowani uczestnicy liturgii są zaskakiwani lub nawet szokowani podczas celebracji, wówczas dochodzi do łamania liturgicznej zasady *admirationem fidelium vitare*, mamy bowiem do czynienia z jakimś mniej lub bardziej poważnym wykroczeniem, polegającym na prowokacji i wprowadzeniu w liturgię negatywnych emocji. Nie pozostaje to oczywiście bez negatywnych skutków duchowych, czasem poważnych, włącznie z decyzją o opuszczeniu danej wspólnoty.

Istnieje wprawdzie ryzyko błędu poznawczego ze strony osób doświadczających zdziwienia, a w związku tym ich emocjonalna reakcja może być bezzasadna³⁵ – zdziwienie, kiedy szafarz zachowa się zupełnie prawidłowo i zgodnie z normami liturgicznymi w takiej wspólnotcie, w której normy były dotychczas zniekształcone. Posługujący przy patenie komunijnej może więc doznać zdziwienia, kiedy obcy szafarz zgodnie z zasadami odbierze od niego patenę, aby ją wypuryfikować we właściwym miejscu, którym jest kredens lub ołtarz, podczas gdy szafarz miejscowy mógł przyzwyczaić wiernych do anomalii, czyli „puryfikowania” jej w miejscu rozdzielania Komunii³⁶.

W przypadku błędu poznawczego dotykamy pośrednio wspomnianego parametru prawdy z triady „prawda – dobro – piękno”. Parametr prawdy w liturgii pozwala na ustrzeżenie się przed nadużyciami wynikającymi z błędnego rozumienia kultu, np. gdy mszalna procesja z darami dla ubogich lub parafii zmienia się w orszak z symbolami³⁷. Przypomnijmy jeszcze wspomnianą wcześniej normę dotyczącą zdobienia tabernakulum jako przykład tego, że ważne jest połączenie wyuczucia wiernych z prawdą zdrowej doktryny. Przykładem bardziej brzemienным w skutkach niż pojedyncze nieprawidłowości przy obrzędach ze strony wiernych lub szafarza są błędy poznawcze tych, których decyzje utrwalają się na dziesięcio-

³⁴ Zob. 2022. *Codex iuris canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego*, kan. 838.

³⁵ Zob. Witold Nowak. 2019. „O gniewie. Z filozofii emocji”. *Tarnowskie Studia Teologiczne* 38 (2): 71–72.

³⁶ Zob. Konferencja Episkopatu Polski. 2005. „Wskazania po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego”. *Anamnesis* 42 (3): nr 41.

³⁷ „Liturgia darów musi być powiązana z rzeczywistą posługą miłości wspólnoty lokalnej na rzecz biednych i potrzebujących, musi być jej symbolicznym, reprezentatywnym wyrazem. Dlatego nie ma sensu przynosić w procesji z darami symbolów naszej pracy, ale trzeba przynosić rzeczywiste owoce pracy czy deklarację gotowości wykonania pracy na rzecz biednych i potrzebujących”; Zob. Franciszek Blachnicki. 1975. „Urzędy i służby. Funkcje dziewcząt w zgromadzeniu liturgicznym jako punkt wyjścia pracy wychowawczej”. *Collectanea Theologica* 45 (3): 62.

lecia w postaci nieudanej lub bulwersującej architektury i sztuki. Bywamy świadkami tego, że np. budowniczowie i architekci kierują się własną intuicją i konceptem, będąc nie tylko oderwanymi od wycucia wspólnoty, ale przede wszystkim od parametru prawdy. Mowa m.in. o budowaniu kościołów, które już w projekcie odbiegają od podstawowego wyznacznika sztuki kościelnej, podkreślonego w konstytucji o liturgii: sztuka sakralna ma ludzkimi środkami wyrażać nieskończone piękno Boże³⁸. Gdyby ta „prawda dokumentu” była prawdą architektów, mniej byłoby kościołów, które zdaniem wielu raczej obrażają niż wyrażają nieskończone piękno Boże i budzą zdziwienie nie tylko wiernych, ale nawet i niewierzących³⁹. Być może podobnie można by wyrazić się także o liturgicznych dziełach muzycznych, które odznaczając się nowatorską koncepcją, wzbudzają również zdziwienie wiernych i rodzą pytanie o motywację oraz merytoryczne przygotowanie ich autorów do posługiwania w liturgii (jak np. *Gottesdienst* Dominika Sustecka wykonane w Popielec w bazylice św. Kuniberta w Kolonii w 2019 r.)⁴⁰.

4. Podsumowanie

Zasada „unikać zdziwienia wiernych” (*admirationem fidelium vitare*), która regularnie pojawia się w dokumentach Magisterium, przez pryzmat teologii liturgicznej, a także antropologii i psychologii, służy duchowej równowadze wiernych, chroniąc skuteczności i owocności udzielanej w liturgii łaski. Liturgia jako rzeczywistość uporządkowana (*ordo*) poprzez swoją przewidywalność służy zachowaniu duchowego pokoju i głębokiemu przeżyciu misterium. W tym zatem kontekście wzbudzanie zdziwienia nieoczekiwanymi rozwiązaniami – szczególnie tymi, które nie są zakorzenione w tradycji – może być ocenione jako wykroczenie przeciwko liturgicznej wrażliwości i wycuciu ludu Bożego. Tymczasem wycucie wiernych jawi się jako istotne narzędzie rozeznania w duszpasterstwie liturgicznym. Zasada unikania zdziwienia wiernych jest więc wskaźnikiem zgodności

³⁸ 2008. Konstytucja o liturgii świętej, nr 122.

³⁹ Zob. Roman Słupek. 2021. „Argument kaloniczny w teologii fundamentalnej. Uwagi na marginesie dokumentu Papieskiej Rady ds. Kultury *Via pulchritudinis* – uprzywilejowana droga ewangelizacji i dialogu”. Wrocławski Przegląd Teologiczny 29 (1): 317.

⁴⁰ *Holy Mass on Ash Wednesday from Basilica of St. Cunibert, Cologne 6 March 2019 HD* (10.04.2025). <https://www.youtube.com/watch?v=6QL5hU8vLLs> [2019]; Zob. Jeff Ostrowski. 2019. *Offensive Music in Germany • Ash Wednesday (2019)* (15.04.2025). <https://www.ccwatershed.org/2019/03/13/offensive-music-germany-ash-wednesday-2019/>. Nawet jeśli wierni obecni na tej Mszy nie wyglądali na zdziwionych, to już komentatorzy i widzowie serwisu YouTube – tak. Rozwiązaniem, które pomogłoby uniknąć zgorszenia, z pewnością byłoby niepublikowanie tego wydania.

celebracji z naturą liturgii, wiernością tradycji i autentyczną pobożnością. Zasada *admirationem fidelium vitare* może służyć jako jedno z narzędzi dla poprawnego wdrażania reformy liturgicznej, a jako swoista norma odnosząca się do emocjonalności współdziała z zasadą, że w liturgii rzymskiej sfera emocjonalna jest poddana charakterystycznej *sobrietas*. To właśnie rzymska trzeźwość porządkuje w liturgii relację między naturą a kulturą, przyznając kulturze pierwszeństwo. Inspirując pisał o tym pierwszeństwie Romano Guardini, wskazując, że modlitwa powinna być „przesycona kulturą, która leży (...) w wewnętrznej dyscyplinie myśli, woli i uczucia”⁴¹. Zdziwienie oraz inne emocje w liturgii wypada odczytywać również i w tej optyce.

Bibliografia

- Arbib Michael Anthony. 2006. W stronę neurobiologii osoby. W *Stwórca – wszechświat – człowiek. Wybór tekstów wygłoszonych podczas konferencji Boże działanie w perspektywie nauki zorganizowanych przez Watykańskie Obserwatorium Astronomiczne (Specola Vaticana) oraz Center for Theology and the Natural Sciences (CTNS; Berkeley, California): 1988–2001*. Red. Tadeusz Sierotowicz. T2. 453–454. Tarnów: Biblos.
- Baumstark Anton. 1953. *Liturgie comparée : principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*. Chevetogne Paris: Éditions de Chevetogne.
- Blachnicki Franciszek. 1975. „Urzędy i służby. Funkcje dziewcząt w zgromadzeniu liturgicznym jako punkt wyjścia pracy wychowawczej”. *Collectanea Theologica* 45 (3): 61–65.
- Casel Odo. 1992. *Chrześcijańskie misterium kultyczne*. Tłum. Armin J. Znak. Oleśnica: Oficyna Wydawnicza Signum.
- Castiglioni Luigi, Scevola Mariotti. 1996. *IL vocabolario della lingua latina*. Milano: Loescher Editore.
2022. *Codex iuris canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Poznań: Pallottinum.
2000. De forma et collocatione tabernaculi. Decretum Congr. Rituum, 1 iunii 1957. W *Documenta ad instaurationem liturgicam spectantia 1903–1963*, 908–909. Roma: CLV-Edizioni Liturgiche.
- [1879]. „Dispensationis ab irregularitate”. *Acta Sanctae Sedis* 12: 28–31.
- Duchliński Piotr. 2018. „Ontogeneza pytania «dlaczego» w perspektywie epistemologii genetycznej i jej filozoficzne implikacje”. *Logos i Ethos* 47 (1): 7–41.
- Franciszek. 2022. *List apostolski „Desiderio desideravi” do biskupów, prezbiterów i diakonów, osób konsekrowanych i wiernych świeckich o formacji liturgicznej Ludu Bożego*. Poznań: Pallottinum.

⁴¹ Guardini. 1996. *O duchu liturgii*, 71.

- Guardini Romano. 1996. *O duchu liturgii*. Tłum. Marian Wolicki. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Holy Mass on Ash Wednesday from Basilica of St. Cunibert, Cologne 6 March 2019 HD* (10.04.2025). <https://www.youtube.com/watch?v=6QL5hU8vLIs>.
- Joannes Paulus II. 2001. „Litterae Apostolicae. I. Venerabili Servo Dei Gulielmo Iosepho Chaminade Beatorum tribuuntur honores”. *Acta Apostolicae Sedis* 93: 823–825.
- Komisja Wykonawcza Konstytucji o świętej liturgii, Święta Kongregacja Obrzędów. 1987. *Eucharisticum Mysterium. Instrukcja o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej* (25.05.1967). *W To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*. Oprac. Jan Miazek, 154–190. Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.
- Konferencja Episkopatu Polski. 2005. „Wskazania po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego”. *Anamnesis* 42 (3): 25–34.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2004. „Redemptionis sacramentum. Instrukcja o tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią”. *Wiadomości Archidiecezjalne. Organ urzędowy Kurii Metropolitalnej w Katowicach* 72 (12): 333–386.
- Kongregacja ds. Sakramentów Świętych. 1974. „Immensae caritatis. Instrukcja na temat ułatwiania w niektórych wypadkach przyjmowania Komunii sakramentalnej (20.01.1973)”. *Wiadomości Diecezjalne (Katowice)* 42 (1): 72–78.
2008. Konstytucja dogmatyczna o Kościele. W *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*. Poznań: Pallottinum.
- [---]. Konstytucja o liturgii świętej. W *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*. Poznań: Pallottinum.
- Marini Piero. 2007. *Liturgia i piękno. Nobilis pulchritudo*. Tłum. Wiesława Dzieża. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum.
- Mateja Erwin. 2012. „Reforma i odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II. XLVIII Sympozjum Wykładowców Liturgiki na wydziałach teologicznych i w wyższych seminariach duchownych”. *Liturgia Sacra* 40 (2): 577–584.
1986. *Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum Editio*. Roma: Libreria Editrice Vaticana.
- Nowak Witold. 2019. „O gniewie. Z filozofii emocji”. *Tarnowskie Studia Teologiczne* 38 (2): 67–80.
- Nowakowski Przemysław. 2014. „Liturgia musi być piękna. O pięknie liturgii Kościołów różnych tradycji”. *Liturgia Sacra* 20 (1): 5–14.
1994. *Obrzędy błogosławieństw. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 1–2. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
2014. *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Wydanie drugie uzupełnione*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- 2009². Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego. W *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań: Pallottinum.

- Ostrowski Dominik. 2018. „Liturgia między tradycją a nowoczesnością. Zasady, perspektywy i błędne strategie”. *Anamnesis* 94 (3): 70–79.
- Ostrowski Jeff. 2019. *Offensive Music in Germany • Ash Wednesday (2019)* (15.04.2025). <https://www.ccwatershed.org/2019/03/13/offensive-music-germany-ash-wednesday-2019/>.
- Paulus VI. 1966. „Normae ad exsequenda decreta SS. Concilii Vaticani II „Christus Dominus” et „Presbyterorum Ordinis””. *Acta Apostolicae Sedis* 83: 758–775.
- Pius XII. 1954. „Allocutio die 2 novembris 1954”. *Acta Apostolicae Sedis* 46: 668–670.
- Pius XII. 1960. „Encyklika *Mediator Dei et hominum* (1947)”. *Wiadomości Diecezjalne. Organ urzędowy Kurii Diecezjalnej w Katowicach* 28 (7–8–9): 145–212.
- Reber Arthur S., Emily S. Reber. 2005. *Słownik psychologii*. Tłum. Joanna Kowalczevska, Grzegorz Mizera. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Sierotowicz Tadeusz. 2018. „Paczka wiary, nóż nauki i kurz zwątpienia. Filozoficzno-literacki mi-drasz o dialogu nauka – filozofia – teologia”. *Logos i Ethos* 47 (1): 73–100.
- Słupek Roman. 2021. „Argument kaloniczny w teologii fundamentalnej. Uwagi na marginesie dokumentu Papieskiej Rady ds. Kultury *Via pulchritudinis* – uprzywilejowana droga ewangelizacji i dialogu”. *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 29 (1): 301–321.
- Spaemann Robert. 1997. *Au jour du Jugement dernier, il n’y aura plus de conférence épiscopale. W Reconstruire la liturgie*. Red. Claude Barthe, 191–204. Paris: Office d’Édition Impression Librairie (O.E.I.L.).
- Taft Robert F. 2014. *Ponad Wschodem i Zachodem. Problemy rozumienia liturgii*. Tłum. Sebastian Gałecki, Eliza Litak. Kraków: Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny, Wydawnictwo M.
- Tischner Józef. 1980. „Bezdroża spotkań”. *Analecta Cracoviensia* 12: 137–172.